

lag csekély nemzedéki eltérés már esetenként döntő vízvázalástóként léphessen fel. Lukács és barátai is gyorsan és nagyon tudatosan önállósultak az őket megelőzőktől. Ahhoz azonban, hogy az egyes progresszív csoportosulások egymásról alkotott értéktételeit megfelelőképpen értelmezni tudjuk, nem csak azt kell figyelembe venni, hogy mi az, amiben meghaladták egymást, de azt is, hogy mi az, amiben nem, azaz, hogy miben érintették és miben kerültek el egymás legfontosabb érdeklődési területeit, eredményeit vagy eredeti kérdésfeltevéseit. Ha kritikátlanul tesszük magunkévá – mondjuk – a fiatal Lukácsék levelekben kifejtett (ám nem feltétlenül *legmélyebb*) véleményét a *Nyugatról* vagy a *Huszádik századról*, könnyen azt hihetnénk, hogy legalábbis a fontos kérdések *mindegyikében* túljutottak e két nagy irány eredményein. Ennek általánosított oldala az, hogy a magyar századelő olyan kezdeményezéseket sodort-terelt egymás

közvetlen szomszédságába, melyek – szerencsés környezetben – esetleg évtizedekig lehettek egyeduralgok. Nem volt ritka, hogy az egyes új áramlatok az őket közvetlen megelőzőkkel vívott harcot fontosabbnak kezdték tekinteni, mint azt, amit természetes ellenfeikkel szemben folytattak. A kis helyre szorított új irányok nem ritkán merültek ki időlegesen az egymás ellen vívott küzdelemben, bár ez irodalmi-eszmei folyamatokban még mindig nem volt annyira meghatározó, mint mondjuk a modern festészet akkori irányzatainál. Ez az oka annak, miért vitatható a *Briefwechsel*-kötet színvonalas „Bevezető”-jének eljárása, mely kommentár és megjegyzés nélkül beszél „zsrnaliszta *Nyugat*”-ról és „Japosan pozitivistá *Huszádik Század*,”-ról. Ki csodálkozhat, ha a kötet várhatóan többezres külföldi olvasótáborra ezt el is fogja hinni.

Kiss Endre

*

Alexander Csanda: Slovo priateľské. Štúdie o maďarskej literatúre na Slovensku (Csanda Sándor: Baráti szó. Tanulmányok a szlovákiai magyar irodalomról.) Bratislava 1981. Slovenský spisovateľ. 249 l.

A szlovák irodalmi élet immár következetes törekvése a szlovákiai magyar irodalom bekapcsolása önmön vérkeringésébe. A *Biliárd na pamät' niekoľko hrdinov* (Biliárd néhány hős emlékeztére) című prózakötet és a *Mužný vek* (Férfikor) című versgyűjtemény után most a szlovákiai magyar irodalomtudomány egyik legtöbbet publikáló művelőjének tanulmányai olvashatók szlovákul, 600 példányban, Rudolf *Chmel*, az ismert hungarológus utószavával. A tíz ívnyi terjedelmű kis kötetben nyolc írás kapott helyet: *A magyar irodalom Csehszlovákiában a két világháború között*; *Bányai Munels Pál és a szlovákiai haladó magyar regény kezdetei*; *Barta Lajos csehszlovákiai munkássága*; *Az Út küzdelme a csehszlovákiai magyar szocialista irodalomért*; *Forbáth Imre. A stósi író*; *Győry Dezső költészete*; *Emil Boleslav Lukáč és a magyar irodalom*.

A tanulmányok címeiből arra következtethet az olvasó, hogy a kiadó célja a két háború közötti szocialista magyar irodalom bemutatása volt. nem

pedig Csanda Sándor munkásságáé, még kevésbé a mai csehszlovákiai magyar irodalomé. Ennek csupán az mond ellent, hogy a kötet címe teljes áttekintést ígér, illetve Rudolf *Chmel* utószava – részben Csanda első tanulmányát felhasználva – 1918-tól egészen napjainkig kíséri végig a csehszlovákiai magyar irodalom alakulását. Ilyen módon abba a tévedésbe eshet a szlovák olvasó, hogy ez a szlovákiai magyar irodalom és Csanda Sándor munkásságának gerince, holott a szerző írásainak nagyobbik fele a XVI–XVIII. századi magyar–szlovák vonatkozásokkal foglalkozik, a szlovákiai magyar irodalomnak e kötetben szereplő képe pedig az 1920–1938 közötti korszaknak is igen keskeny szelete csupán. Nem csökenti a kötet szerkezeti-tematikai egyenetlenségét az sem, hogy az alcím szlovákiai magyar irodalmat jelöl, Emil Boleslav *Lukáč* pedig végképp nem tartozik ebbe a kategóriába. Úgy fogadható tehát a Baráti szó, hogy arcképvázlatok a két háború közötti csehszlovákiai magyar irodalom történetéből, kiegészítve az egyetemes magyar irodalom szlovák kapcsolatainak Lukáč-fejezetével.

A tanulmánykötet valamennyi írás hozzáférhető magyarul a szerző nagyrészt csehszlovák–magyar közös kiadásban megjelent kötetében,

ezért a már említett válogatási szemponton túl elsősorban Rudolf Chmel utószava, a fordítás minősége, valamint a könyv szlovák visszhangja tart számot érdeklődésünkre.

*

Chmel *A szlovákiai magyar irodalom fejlődéséről* című utószavának első felében – körülbelül Csanda első tanulmányának szellemében és terjedelmében – összefoglalja a két háború közötti korszakot, majd az utószó az 1949–1976 közötti évekről ad lényegében adat- és tényközlő áttekintést. A név- és címfel sorolásokon túl megtudhatja a szlovák olvasó, hogy a szlovákiai magyar irodalom „*lényegében ismeretlen talaj*” számára, hogy művelőinek és a magyar kisebbségnek az első köztársaság a korabeli Magyarországnál demokratikusabb és gazdasági-szociális szempontból is kedvezőbb feltételeket biztosított. Megállapítja, hogy „*a magyar nemzeti kisebbség helyzete 1945 után nem volt egyszerű. A kisebbség kérdésében kialakult kezdeti ellentmondásos viszony (megfosztás az állampolgárságtól, az értelmiség eltávolítása Magyarországra) 1948 után internacionalista alapokra került.*” (225.) Az utolsó záró bekezdésében a szlovákiai magyar irodalom cseh-szlovákiai és egyetemes magyar irodalmi kötődését említi, amiből valamiféle „*kettős hazafisága és bizonyos lemaradása ered a nem kisebbségi irodalmakkal szemben*”. (239.) Chmel adatközlései pontosak, és szinte lexikon-szintű használhatóságot jelenítenek a szlovák olvasó számára.

A fordításban már akad jó néhány pontatlanság, elérés, jegyzetben fel nem tüntetett rövidítés, kihagyás. Általában zavaró, hogy a magyar periodikumok és regények címeinek szlovák fordítású alakjai állnak az első helyen és csak utánuk zárójelben a magyar eredeti, sőt többszöri előfordulás esetén – ráadásul következetlenül – a magyar cím el is marad. A stósi író (*Spisovateľ zo Štósu*) című tanulmány fordításának és eredetijének egybevetésére vállalkozó olvasó számos tartalmi változtatást, fordítási hibát talál vagy a kettőt együtt. A tanulmány első (151.) oldalán például a magyar eredeti (Szülőföld és irodalom 128.): „*A falu lakossága különös német tájszólásban, mántául beszélt. Fábry is gyerekkorától beszélte ezt a nyelvet, de a festett mennyezetű családi házban a cserépkályha kerámiadíszje a magyar címer volt már a múlt század óta.*” E mondat szlovákról visszafordítva így hangzik: „*Stószon valamikor különös német tájszólást*

beszéltek, amit Fábry gyermekként ugyancsak tudott, de a festett mennyezetű családi házban a cserépkályha díszje már a múlt század óta a magyar címer volt.” Kifogásoljuk a fordításban a kedysi (valamikor) közbeszűrésát és a „*madarský*” szó használatát az „*uhorský*” helyett. Nem csak magyar volt az a címer a régebbi időkben, hanem szlovák is, ezt fejezné ki az *uhorský* szó. Ugyanazon az oldalon a Fábry-idézetben „*A nagyapám néhai negyvennyolcas nemzetőrkapitány volt*” visszafordításban: „*Nagyapám az egykori (hajdani) negyvennyolcas években a nemzetőrség kapitánya volt.*” Egy oldallal később alig ad vissza valamit a fordítás ebből a részből: „*Ez a világháború utáni nemzeti tragédiaszemlélet, a kisebbségi sorsba hullás felett érzett fájdalom időszaka . . .*” A szlovákban: „*Ez az első világháború utáni korszak, amikor az író azon bánkodik, hogy nemzetének egy részét a kisebbségi sors sújtotta . . .*” A kötet következő, 153. oldalán Jókai regényhőse következetesen Garamvölgyinek szerepel és helytelen a Jókai *ho* birtokos szerkezet, hiszen a szlovák ilyenkor a Jókai *ho* alakot használja. Találkozhatunk hasonló fordításbeli problémákkal a Lukács-tanulmányban is. Igen sajnálatos, hogy a szlovák szövegből kimaradt a Lukács humanizmusát dicsérő, alábbi idézet: „*1918-ban már közel állt a természetes asszimilálódáshoz, amint visszaemlékezéseiben emlegeti, épp azért, mert sosem sértették meg szlovák származásáért, szeretettel gondoskodtak szellemi fejlődéséről és korán felébredt irodalmi ambícióinak kielégítéséről.*” Ugyancsak kimaradt az eredeti tanulmány megállapítása az 1945–1948 közötti időről és Vladimír Roy: *Ady Endrének* című verséből sem az a rész szerepel, amit Csanda magyar szövegébe választott.

Daniel Okáli ismertetésében (Slovenské pohľady 1982. 9. sz. 125–127. p.) a kötet tartalmának felsorolása után a következőket írja: „*Nemzeti és nemzetiségi irodalmaink fejlődési folyamatában a kölcsönös közeledés, hatás fázisában vagyunk. Ezt a folyamatot perspektivikusan a csehszlovák szocialista irodalom kialakulásaként jellemezhetjük. E fejlődési folyamat a lenini nemzetiségi politika határozott eredménye.*” A Barát szót e folyamat bizonyítékának értékeli, hiszen a két háború közötti „*csehszlovák szocialista irodalom*” a mainak eszmei-politikai megalapozója. Csanda kötetének megjelenése szlovák nyelven kétségtelenül igazolja Okáli állítását, a könyv tartalma azonban – ugyancsak távolról kapcsolható össze a lenini nemzetiségi politikával.

Sokkal egyértelműbb Jaroslava Pašáková: *A cseh-szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok fejlődése Csanda Sándor műveinek tükrében* (Irodalmi Szemle 1982. 7. sz. 633–634. p.) című összefoglalója.

Kár, hogy a szlovák olvasó az így is hasznos ismereteket közvetítő Baráti szóban a Csanda-életműben feldolgozott magyar-szlovák kapcsolattörténeti anyagnak is csak igen kicsiny és egyoldalú részét kapja kézbe.

Käfer István

Urbán Aladár: *A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról.* Bp. 1981. Magvető K. 604 l. (Elvek és utak)

Tizenhét tanulmányt közöl, egy több évtizedes kutatómunka jelentős eredményeit foglalja össze az *Elvek és utak* című sorozatban megjelent kötet. Szakfolyóiratokban publikált, egy-egy kritikus, sokat vitatott, vagy éppen méltatlanul elhanyagolt történeti időszakot, illetve problémakört elemző, alapkutatásokra épülő feldolgozások; az általános összefüggésekre rávilágító, összefoglaló jellegű vitairatok; évfordulók alkalmából megjelenő, elsősorban a közvéleménynek szóló visszaemlékezések; egy-egy részprobléma filológiai alaposágú vizsgálatai sorakoznak egymás mellett. Mindez a szerző sokirányú, a szoros értelemben vett szaktudósi munkát a tudományos népszerűsítés igényeivel szerencsésen egyeztető tevékenységének bizonyítéka.

A közreadott tanulmányok egy átgondolt kutatási program állomásai; mindenekelőtt a Batthyány szerepét és történeti helyét meghatározó, a szélsőségesen leegyszerűsítő és félrevezető interpretációkkal szemben a politikusi pálya valószínűségeit felfedező folyamat egymásra épülő lépcsőfokai, melyek alapján nyomon követhetők Urbán Aladár 1848-ról vallott felfogásának kialakulása, fejlődése és bizonyos módosulásai. Szinte valamennyi munkában megnyilatkozik az a képesség, melynek eredményeként az olykor jelentéktelennek tűnő mozzanatok aprólékos elemzésével, s a történeti összefüggések sokirányú megközelítésével Urbán nemcsak korábban ismeretlen információk birtokába jut, hanem közismert történelmi eseményeket, tényeket helyez új megvilágításba.

A kötet középpontjában az első független magyar minisztérium elnöke és Petőfi alakja áll. Kettőjük küzdelmének rekonstrukciója során közelebb jutunk a radikális forradalmár költő

pályája számos homályos, sokat vitatott kérdésnek tisztázásához úgy, hogy közben a költő forradalomban játszott szerepének objektív értékelésével találkozhatunk. Történeti magyarázatot kapunk az *Önkényesek dala* című vers megszületésére és címváltozásaira, Petőfi májusi közéleti szerepére, júniusi választási vereségére, visszavonulását követő augusztusi újraktivizálódására, a magánélet és a forradalmi szolgálat sajátos ellentmondásaitól terhes honvédszázadosi tevékenységére, összességében a Batthyány-kormányhoz való viszonyára. Nyomon követhetjük a helyét kereső, de nem találó plebejus forradalmár belső-, és a külvilággal folytatott, olykor elkeseredett küzdelmeit, melyeknek feloldhatatlan ellentmondásai elsősorban a korszak sajátosságaival számolói gyakorlati program hiányából fakadtak. Petőfi tragédiájának okát Urbán mindenekelőtt abban látja, hogy demokratikus elképzeléseinek kompromisszumoktól mentes megvalósítására irányuló intranzigens politikai magartása ellenkezésbe került a forradalmi időszak magyarországi és európai realitásaival. Elemzéseivel ezért elsősorban arra törekszik, hogy a Petőfi eszméleténeti jelentőségét középpontba állító irodalomtörténeti és az 1848/49-es magyarországi adottságokból kiinduló történeti megközelítésekben megnyilvánuló eltéréseket megmagyarázza és hozzájáruljon azok mérsékléséhez.

Historiográfiai jelentőségűek a Batthyány és kormányának működését elemző, a májusi és szeptemberi kormányválság összetevőit és részleteit feltáró tanulmányok, amelyek a szerző 1973-ban megjelent, *A nemzetország és honvédség szervezése 1848 nyarán* című monográfiájával együtt az első modern Batthyány-kép alapelemei. Hézagpótló munka ugyanakkor az 1848 áprilisában létrejött alkotmányos magyar monarchia – európai mintákkal szembesített és egyetemes mértékkel minősített – sajátos jellegének bemutatása, az annak továbbfejlesztésére irányuló törekvések és a felbomlásához vezető konfliktusok megrajzolása.

A kötet meggyőzően bizonyítja, hogy a belső ellenzékével folytatott politikai küzdelemben és a birodalmi kapcsolatok kérdésében Batthyány és minisztériuma a változó feltételekhez igazodó reális és eredményes politikát folytatott. Egyben, arra is rávilágít, hogy a miniszterelnök személye nélkülözhetetlen volt a bécsi törekvéseket leleplező, s ezzel a forradalmi önvédelem gondolatát a forradalmi tábor többségével elfogadható alkotmányos kormányzás folyamatosságának biztosításához. Az ellentétek elmergesedésének megelőző